

UOT: 617.7-001

Bayramova H.O.

GÖRMƏ ORQANI ZƏDƏLƏNMƏLƏRİ PROBLEMİNİN MÜASİR ASPEKTLƏRİ (ƏDƏBİYYAT İCMALI)

Akad. Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzi, Bakı şəh., AZ1114, Cavadxan küç., 32/15

XÜLASƏ

Gözün və onun köməkçi aparatının travmaları dünyanın bütün ölkələrində həmişə oftalmoloqların diqqət mərkəzində olub. “Vision 2020: qarşısı alınma bilən korluğun ləğv edilməsi və görmə hüququ üzrə global təşəbbüs” proqramı çərçivəsində aparılan araşdırmalar nəticəsində yaxın onilliklər ərzində perspektivdə oftalmotravmatizmin bütün ölkələrdə sağlamlıq üçün ciddi problemlər yarada biləcəyi müəyyən edilmişdir.

Bu məqalədə göz travmatizmi problemi ilə bağlı yerli və xarici elmi ədəbiyyat axtarışının nəticələri təqdim olunur. Ədəbiyyat icmalının məqsədi gələcək tədqiqat istiqamətinin formalaşması ilə ən yeni nəşrlər əsasında dünyada və Azərbaycanda göz travmatizmi problemlərinin öyrənilməsidir. Mənbələr monoqrafiyalar, məlumat kitabçaları, elmi jurnallar, dissertasiyaların avtoreferatları və onlayn resurslardan ibarətdir. Ədəbiyyatın nəticələrinə görə müəyyən edilmişdir ki, təcili və cərrahi yardımın göstərilməsi üzrə müasir texnologiyalara baxmayaraq, göz travmatizmi dünyanın bütün

ölkələrində böyük bir problem olaraq qalır. Həmçinin, göz travmatizmi problemi posttravmatik görmə funksiyalarının pozulması nəticəsində əlilliyin yüksək faizi səbəbindən Azərbaycan üçün də aktual olaraq qalır. Ədəbiyyat icmalı çərçivəsində gözün və onun köməkçi aparatının travması hallarının yaşa, cinsə, zədə növünə görə paylanmasının xüsusiyyətləri, həmçinin oftalmotravmatizm riskinin artmasına səbəb olan amillər öyrənilmiş və ümumiləşdirilmişdir. Azərbaycanda göz travmatizminin azaldılması yollarının axtarışı ilə onun xüsusiyyətlərinin öyrənilməsi üzrə tədqiqatların aparılmasının aktuallığı və perspektivliliyi müəyyən edilib. Toplanmış elmi məlumatlar əsasında baxılan məsələ ilə bağlı gələcək tədqiqatların məqsədi əsaslandırılmışdır. Dissertasiya tədqiqatı çərçivəsində Azərbaycan Respublikasında indiki mərhələdə göz travmatizmini xarakterizə etməklə, onun diaqnostikası, klinikası və müalicəsinin xüsusiyyətlərini qiymətləndirərək, azaldılması yollarının optimallaşdırılması planlaşdırılır.

Açar sözlər: *göz travmatizmi, oftalmotravmatizmin risk faktorları*

Байрамова Х.О.

СОВРЕМЕННЫЕ АСПЕКТЫ ПРОБЛЕМЫ ТРАВМ ГЛАЗ (ОБЗОР ЛИТЕРАТУРЫ)

РЕЗЮМЕ

Травмы глаза и его придаточного аппарата всегда оставались в центре внимания офтальмологов во всем мире. Результаты Глобальной инициативы по ликвидации предотвратимой слепоты «Зрение 2020: Право на зрение» показывают, что травмы глаз могут создать серьезные проблемы для здоровья во всех странах в ближайшие десятилетия.

В данной статье представлены результаты поиска отечественной и зарубежной научной литературы по проблеме травм глаз. Целью обзора литературы было изучение проблем травматизма глаз в мире и в Азербайджане на основе новейших публикаций с формированием направлений дальнейших исследований. Источниками послужили монографии, справочники, научные журналы, авторефераты диссертаций и интернет-ре-

сурсы. По результатам литературы установлено, что травмы глаз остаются большой проблемой во всех странах, несмотря на современные технологии оказания неотложной и хирургической помощи. Также проблема травм глаз остается актуальной для Азербайджана в связи с высоким процентом инвалидности вследствие пост-травматического нарушения зрения. Изучены и обобщены особенности распределения случаев травм глаз по возрасту, полу, виду травмы, а так-

же факторы, способствующие повышению риска офтальмотравматизма. Определены актуальность и перспективность проведения исследований по изучению особенностей травм глаз в Азербайджане с поиском путей их снижения. На основании собранных научных данных обоснована цель дальнейших исследований по рассматриваемому вопросу. В рамках диссертационного исследования планируется охарактеризовать травмы глаз в Азербайджане на современном этапе.

Ключевые слова: *травмы глаз, факторы риска травм глаз*

Bayramova H.O.

THE MODERN ASPECTS OF OCULAR TRAUMA PROBLEMS (LITERATURE REVIEW)

SUMMARY

Injuries of the eye and its adnexa have always remained the focus of attention of ophthalmologists in worldwide. Results of the "Vision 2020: a global initiative to end preventable blindness and the right to sight" shows that eye injuries could pose serious health problems in all countries over the coming decades.

This article presents the results of a search of country and foreign scientific literature on the problem of eye injuries. The purpose of the literature review was to study the problems of eye injuries in the world and in Azerbaijan on the basis of the latest publications with the formation of directions for further research. The sources were monographs, reference books, scientific journals, abstracts of dissertations and online resources. Based on the results of the literature, it has been established that

eye injuries remain a big problem in all countries, despite the modern technologies for providing emergency and surgical care. Also, the problem of eye injuries remains relevant for Azerbaijan, due to the high percentage of disability due to post-traumatic visual impairment. The features of the distribution of eye injures cases by age, gender, type of injury, as well as factors contributing to an increase in the risk of ophthalmic injuries were studied and summarized. The relevance and prospects of conducting research to study the characteristics of eye injuries in Azerbaijan with the search for ways to reduce it have been determined. Based on the collected scientific data, the purpose of further research on the issue under consideration is justified. As part of the dissertation research, it is planned to characterize eye injuries in Azerbaijan at the present stage.

Key words: *ophthalmic injuries, risk factors of ophthalmic injuries*

Müasir dünyada göz travmatizmi problemi xüsusi aktualıq və sosial əhəmiyyət kəsb edir, çünki göz zədələri hələ də korluğa səbəb olaraq yüksək əlillik dərəcələri (22,8%) ilə nəticələnir [1-6]. Məlumdur ki, gözün travmatik xəsarətləri müxtəlif klinik təzahürlər, nəticələr ilə xarakterizə olunur və mütəxəssislər üçün xüsusi maraq kəsb edir [7, 8, 9]. Ümumdünya Səhiyyə Təşkilatı (ÜST) və Beynəlxalq Korluğun Profilaktikası Agentliyi (IABP) tərəfindən "Vision

2020: qarşısı alın bilən korluğun ləğv edilməsi və görmə hüququ üzrə global təşəbbüs" proqramına start verilmişdir və dünyada il ərzində təxminən 55 milyon göz zədəsi hadisəsinin baş verməsi haqqında məlumatlar təqdim edilmişdir [10-15]. WHO Global Initiative proqramının proqnozlarına görə, yaxın onilliklərdə oftalmoloji yardıma global ehtiyac kəskin şəkildə artacaq və bu, bütün ölkələr üçün ciddi bir sağlamlıq problemi yarada bilər [11].

Məqsəd – gələcək tədqiqat istiqamətinin formalaşması ilə ən yeni nəşrlər əsasında dünyada və Azərbaycanda göz travmatizmi problemlərinin öyrənilməsi.

Statistikaya görə, dünyada gözün və onun köməkçi aparatının zədələrinin xüsusi çəkisi bütün zədələrin təxminən 7.0% və bütün oftalmoloji patologiyaların 10-15%-ni təşkil edir. Dünyada göz zədəsi səbəbindən 2,3 milyon ikitərəfli və 1,9 milyon insan isə birtərəfli görmə qabiliyyətini itirib [16, 17]. Eyni zamanda, bəzi müəlliflərin qeyd etdiyi kimi, küt göz travmaları ən çox yayılan zədə növüdür, ikinci yeri isə dəlib-keçən yaralanmalar tutur [18, 19]. Bəzi müəlliflərin məlumatları gələcəkdə göz travmatizmi riskinin artacağını göstərir [4, 12, 16].

Xarici BETT (Birmingham Eye Trauma Terminology, 1997) təsnifatına görə, zədələrin korreksiya olunan görmə itiliyi üzrə təyin olunan 5 ağırlıq dərəcəsi vardır. Bu təsnifata əsasən, gözün üç zədələnmə zonasını qeyd etmək olar: I – xarici, bulbar konyunktiva, sklera, buynuz qişa ilə məhdudlaşır; II – ön seqmenti – ön seqmentin buynuz qişadan büllurun arxa kapsuluna və pars plicata qədər strukturları əhatə edir; III – büllurun arxa kapsulunun arxasında yerləşən strukturlar [20, 21]. Bundan əlavə, zədələnmiş gözdə nisbi afferent bəbək defektinin olması (və ya olmaması) da qeyd olunur. Bir çox elmi əsərlərdə və məqalələrdə bu təsnifatın təsdiqləri var [19, 22, 23].

Göz zədələrinin açıq və qapalı zədələrə bölündüyü məlumdur. Göz almasının xəsarətləri arasında gözün açıq travması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu zədə zamanı göz divarının, yəni skleranın, buynuz qişanın və ya hər ikisinin tam zədələnməsi baş verir. Görmə üçün təhlükəli olan belə bir vəziyyət çox vaxt korluqla nəticələnir [24]. Bu klinik tövsiyələrə görə, Rusiya Federasiyasında açıq göz travmalarının illik göstəricisi hər 100 min nəfərdə 3,5 təşkil edir. Bununla belə, açıq tipli travmalarda hospitalizasiya hallarının göstəricisi daha yüksəkdir, görmə funksiyaları isə qapalı tipli travmalardan fərqli olaraq daha gec bərpa olunur [25].

Müasir elmi ədəbiyyatda gözün və onun köməkçi aparatının zədələrinin yayılması hərtərəfli işıqlandırılmışdır. Üstəlik, qeyd etmək lazımdır ki, göz zədələrinin epidemiologiyası həm dünyanın müxtəlif ölkələrində, həm də müxtəlif yaş qruplarında fərqlənir və bir çox amillərdən asılıdır [17, 26]. Bəzi xarici elmi mənbələrə əsasən [15, 19], hazırda Avropada və Cənub-Şərqi Asiya ölkələrində göz

travmalarının strukturunda lider mövqələrdə məişət (63,6%) və münaqişə xarakterli (13,6%) səbəblər dayanır, istehsalat və kənd təsərrüfatı travmatizminə isə, əksinə, nadir hallarda rast gəlinir. Bu tendensiya istehsalatın avtomatlaşdırılması və bir çox sahələrdə robot əməyindən istifadə edilməsi, həmçinin əməyin mühafizəsi mütəxəssislərinin işinin təkmiləşdirilməsi və işçilərin təhlükəsizlik tədbirlərinə riayət edilməsi ilə əlaqələndirilir.

Çində göz travmatizmi hallarının orta illik tezliyi 17 yaş və daha yuxarı şəxslərdə hər 10 000 nəfər üçün 0,37-dir [14]. Pakistan, İndoneziya, İran, Tayland kimi ölkələrdə görmə orqanının zədələnməsi olan xəstələrin təxminən 42-51%-də məişət, idman və istehsalat xarakterli kontuziyalar qeydə alınmışdır [17, 27, 28]. Məişət travmaları 72,1 % [29], münaqişə nəticəsində yaranan travmalar isə 50-64,7% təşkil edir [24]. Rus alimlərinə görə ağır kontuziyalar orta hesabla 64.7% hallarda baş verir [30].

Göz travmatizminin qarşısının alınması üzrə tibbi proqramların planlaşdırılması və vaxtında tibbi yardımın göstərilməsi üçün gözün və onun köməkçi aparatının zədələnmələrinin səbəbləri haqqında hərtərəfli məlumatların əldə edilməsi böyük əhəmiyyət kəsb edir. Bu aspektdə bir sıra maraqlı elmi əsərlər var. Belə ki, bəzi tədqiqatlarda idman tədbirləri zamanı baş verən qapalı göz travmalarının tezliyinin artdığı göstərilir [31, 32, 33, 38]. Bununla belə, müəlliflər bildirirlər ki, bütün göz zədələrinin 13%-i istənilən idman növündə qeyd olunur. Müəlliflərin araşdırmalarına görə, öyrənilən travmalardan çoxu futbol (36%), bədi (13%), skvoş (11%) və həndbol (7%) kimi idman növlərində qeydə alınmışdır. Məsələn, ABŞ-da görmə orqanı üçün ən təhlükəli idman növləri basketbol və beysbol, Avropada isə futbol və raketkadan istifadə olunan idman növləri sayılır. Üstəlik, ən çox qeydə alınan diaqnoz torlu qişanın zədələnmələridir (20%) [32].

Bugünkü gündə göz travmalarının digər aktual səbəbi isə yol-nəqliyyat hadisələridir. Yol qəzası zamanı hava yastığının göz travmasında xüsusi rol oynaması müəlliflər tərəfindən xüsusən qeyd edilir. Müxtəlif ədəbi mənbələrdə bu məsələ ilə bağlı ziddiyyətli məlumatlar mövcuddur. Məsələn, Henry Ford Hospitalı [14] tərəfindən qəza nəticəsində baş verən xəsarətlərlə bağlı aparılan araşdırmada göstərilir ki, son on ildə hava yastığının işə salınması nəticəsində baş verən göz travmalarının ümumi sayında azalma var. Digər tədqiqatçılara görə [32], həm hava yastığı işə salındıqda, həm də təhlükəsizlik

kəməri taxıldıqda qapalı göz zədəsi riskində ikiqat artım qeydə alınır. Bu müəlliflərin nəticələrinə görə, yol qəzaları zamanı görmə orqanının zədələnmələri arasında kəllə-beyin travması (38,7%) və onurğanın travmaları (16,3%) ilə müştərək göz almasının nüfuz edən yaralanmaları üstünlük təşkil edir.

Göz travmatizminin sosial əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, bu növ travmalar alan xəstələrin yarısından çoxu kifayət qədər gənc – 40 yaşdan aşağı şəxslərdir [33]. Bəzi məlumatlara əsasən, göz zədələri və onların fəsadları bütün qeydə alınan travmaların 18-32%-ni təşkil edir [34]. Bu işdə təhlil edilən bütün zədə hallarının təxminən 22%-i 16 yaşınadək uşaqlarda qeydə alınmışdır. Uşaq göz xəstəxanalarında qeydiyyatda alınmış görmə orqanının nüfuz edən yaralanmaları bütün göz zədələrinin 50% və ya daha çoxunu təşkil edir [35].

Qeyd etmək lazımdır ki, uşaq oftalmotravmatizmi geniş yayılmışdır və dünyanın bütün ölkələrində oxşar tendensiyalara malikdir. Belə ki, ABŞ-da hər il təxminən 65 min görmə orqanının zədələnməsi halları baş verir, bunlardan 35%-i 17 yaşdan kiçik uşaqların [26], 18%-i isə 12 yaşdan kiçik uşaqların üzünə düşür. Mənbəyə görə, hər il birtərəfli korluq da daxil olmaqla 40-50 min görmə itkisi hadisəsi qeydə alınır [36]. Digər müşahidələrə əsasən [38], göz zədələri daha çox küçədə baş verir ki, belə hallar uşaqlarda qeydə alınan bütün göz zədələrinin 79%-nə bərabərdir. Travmaların təxminən 20%-i məktəb, qalan hissəsi isə ev şəraitinin payına düşür. Bəzi tədqiqatçılar isə hesab edir ki, uşaqlarda göz travmalarının yarısından çoxu ev şəraitində baş verir. Bundan başqa, yollar, uşaq bağçaları, istirahət yerləri və s. daha çox bu növ hadisə baş verən məkanlar sırasında yer alıb. Bir çox elmi əsərlərdə oftalmotravmatizmin mövsümliyindən bəhs olunur, belə ki uşaqlar arasında travmalara daha çox yaz və yay aylarında rast gəlinir [18, 23, 30].

Dünya elmi ədəbiyyatının mənbələrinə görə [12, 16, 36, 37 və s.], göz travmalarının strukturunda cins və yaş bölgüsü bir neçə onilliklər ərzində demək olar ki, dəyişməz olaraq qalır. MDB ölkələrində gənc əmək qabiliyyətli kişilər arasında göz travmatizminin yüksək yayılması (63-84%) barədə məlumatlar xarici müəlliflərin məlumatları ilə uyğundur ki, bu da geniş yayılmış tibbi-sosial problemdən xəbər verir [38, 39]. Bir sıra tədqiqatlar göstərir ki, xəsarətlərin dinamikası təkcə istehsalat, məişət amillərindən deyil, həmçinin sosial və təbii amillərdən asılıdır. Bununla belə, oftalmotravmatizmin istehsalat səbəblərinə kifayət

qədər elmi əsər həsr olunmuşdur, göz travmatizminin sosial və təbii amillərinə isə daha az diqqət yetirilir – bu mövzuya aid tək-tək nəşrlər mövcuddur [19, 26].

Ən son nəşrlərdə döyüş şəraitində, habelə fəlakətlər və təbii fəlakətlər zamanı alınmış travmaların sayının kəskin artması qeyd olunur [14, 28].

Son onilliklərdə göz zədələrinin diaqnostik səviyyəsi və cərrahi və konservativ müalicəsinin effektivliyi əhəmiyyətli dərəcədə artmışdır, görmə funksiyalarının bərpasında isə afakiyanın intraokulyar və kontakt korreksiyası geniş istifadə tapmışdır [15]. Lakin bütün bunlara baxmayaraq, gözün travması nəticəsində yaranan görmə itkisi səbəbindən əlillik nisbəti bir çox ölkədə azalmır.

Azərbaycan oftalmoloqlarının göz travmatizmi probleminə maraqlarına və onun azaldılması yollarının axtarılmasına baxmayaraq, bir çox aspektlər kifayət qədər öyrənilməmiş qalır. Bir sıra alimlər vaxtaşırı öz əsərlərində zədələnmənin dərinliyini, ağırlığını və xarakterini, yaranın lokalizasiyasını və xarici cismin mövcudluğunu nəzərə alaraq göz travmatizminin müxtəlif xüsusiyyətlərini təqdim edib [3, 40, 41, 42, 43]. Belə ki, H.K. Namazovanın işində [44] qapalı göz zədələrinin (46,9±2,0%) açıq göz zədələrinə (39,3±2,0%) nisbətən daha çox yaşlılarda rast gəlinməsi təsbit edilmişdir. Bu tədqiqat çərçivəsində məlum olub ki, posttravmatik vəziyyətlər müayinə olunanların 13.8±1,4%-də qeydə alınmışdır. Digər tədqiqatlarda görmə orqanının travmatizminin strukturunda mexaniki zədələrin üstünlük təşkil etdiyi müəyyən edilmişdir (87,0%). N. F. Qurbanovanın işində göstərilir ki, Azərbaycanda istehsalat travmatizmi dəlib-keçən göz travmalarının strukturunda ikinci yerə (25%), kontuziyalarda üçüncü yerə (13,2%) enərək öz mövqeyini itirib və yalnız yanıq travması zamanı lider mövqeyini qoruyub saxlamışdır (halların 47,9%-i). Bu tədqiqatlar nəticəsində Azərbaycanda yeni müayinə və diaqnostika metodikaları tətbiq edilib, göz travması olan xəstələrə oftalmoloji yardımın göstərilməsinin təkmilləşdirilməsi istiqamətində işlər aparılır [40, 42, 45, 46]. Ancaq oftalmoloqların bütün səylərinə baxmayaraq, rəsmi statistik məlumatlara görə, bu gün Azərbaycanda ildə orta hesabla 2-3 min gözün və onun köməkçi aparatının zədələri qeydə alınır. Bu baxımdan oftalmotravmatizm problemi və onun həlli yollarının tapılması respublikamız üçün aktual olaraq qalır. Məişət və sosial şəraitdəki dəyişikliklər travmatizmin, o cümlədən oftalmotravmatizmin strukturunda dəyişikliklərə səbəb ola bilər [23,

47]. Bundan əlavə, Azərbaycanda həyat tərzinin əhəmiyyətli dərəcədə dəyişməsi, urbanizasiyanın artması və şəxsi istehsalatın inkişafında yeni iqtisadi dövrün başlanması səbəbindən ölkədə oftalmotravmatizmin vəziyyətinin dövrü təhlilinə ehtiyac duyulur və bu məsələ oftalmoloqların diqqət mərkəzində saxlanılır.

Gözün mexaniki travmasından sonra gözdaxili strukturların zədələnməsinin müxtəlif klinik təzahürlərinin tezliyi barədə məlumatlar birmənalı deyil. Məsələn, müxtəlif mənbələrə görə, müşahidə olunan halların 22,9-76,3%-də hifema, 9,6 -12,9%-də qüzehli qişanın zədələnməsi, 4-36%-də büllürün müxtəlif dərəcəli dislokasiyaları, 40%-ə qədər şüşəvari cismə qanaxma, 20%-də isə torlu qişanın ödemi qeyd olunur [1, 33, 48, 49].

Dünyanınhəyerindəkompütertomografiyası,optik koherent tomoqrafiya və ultrasəs biomikroskopiyası göz travmalarının diaqnostikasında istifadə olunur [9, 15, 22, 33, 35]. Yeni dərman preparatları istehsal edilib, tamamilə yeni oftalmocərrahiyyə üsulları mənimsənilib. Bununla belə, gözün və onun köməkçi aparatının travması olan xəstələrin reabilitasiyasının müvəffəqiyyəti, travmanın nəticələrini aradan qaldırmağa və görmə itkisinə səbəb ola biləcək gözdaxili infeksiya, şüşəvari cismə qanaxmalar, travmatik katarakta, damarlı qişa və torlu qişanın qopması, ikincil qlaukoma, ikincili hipertenziya və digər ağırlaşmaların qarşısını almağa yönəlmiş vaxtında aparılan və keyfiyyətli müalicədən asılıdır [37, 43, 48, 49, 50]. Travmanın nəticəsinə ilk (həkiməqədər yardım) yardımın keyfiyyəti, ilkin təcili tibbi yardımın təşkili və ixtisaslaşdırılmış müalicə səviyyəsinin əhəmiyyətli dərəcədə təsir göstərdiyi sübut edilmişdir. Zərərçəkənlərin tibbi yardım üçün vaxtında müraciət etməmələri də böyük bir problem yaradır [32, 39].

Moshetova L.K. və həmmüəlliflərə görə [23], çox vaxt gözün zədələnməsindən sonra ilk saatlar nəticəni həll edir. Müxtəlif müəlliflərin ümumiləşdirilmiş məlumatlarına görə, gözün yaralanmaları zamanı infeksiya ağırlaşmalarının inkişaf tezliyi 74%-ə çata bilər [46]. Qundorova R. A. və həmmüəlliflərə görə [7, 37], 43-60% hallarda infeksiyanın inkişafı ilə

ağırlaşan gözün yaralanmaları korluqla nəticələnir. 25-35%-də göz almasının subatrofiyası qeydə alınır və 10-40% hallarda gözün enukleasiyası aparılır. Elmi tədqiqatlarda xüsusi yer gözün yanıq travmaları zamanı alınan ağır xəsarətlərə verilir. Bu halda gözün bütün strukturlarını (buynuz qişa, konyunktiva, sklera, damarlı trakt) əhatə edən mürəkkəb, çoxkomponentli bir proses inkişaf edə bilər. Bir çox hallarda belə bir proses müvafiq terapiyanın intensivliyindən asılı olmayaraq ciddi fəsadlara və mənfi nəticələrə səbəb olur. Bəzi müəlliflər qeyd edir ki, xəstənin yaşı, ümumi vəziyyəti və xroniki xəstəliklərin mövcudluğu prosesə təsir edir [44, 47].

Bütün ölkələrdə görmə orqanının xəsarətlərinə qarşı mübarizə zədələnmələrin tam uçotunu, onların alınmasının səbəb və şəraitinin ətraflı təhlilini nəzərdə tutur [8, 9, 11, 22, 48]. Bütün bunlar, göz yaralanmalarının fəsadlarının yumşaldılmasına yönəlmiş profilaktik tədbirlərin hazırlanması və optimallaşdırılması, zərərçəkmişlərin adekvat müalicəsinin təşkili və həyata keçirilməsi üçün vacibdir [10].

Yekun

Beləliklə, müasir dövrün görmə orqanının zədələri probleminə həsr olunan ədəbiyyatın təhlili, alınan nəticələri göstərir ki, Azərbaycanda göz travmatizmi aktual problem olaraq qalır. Belə ki, zədələrin tezliyi, profilaktikası, azaldılması yolları, müalicənin optimallaşdırılmasına yönəlmiş tədqiqatların aparılması hal-hazırda vacib və önəmlidir. Problemin həllində ölkədə müasir göz travmatizmini xarakterizə etməklə, o cümlədən, erkən yüksək səviyyəli diaqnostik üsulların tətbiqi ilə klinik səciyyələrin əhatəli qiymətləndirilməsi və optimal müalicə seçiminə yaranan imkanlar oftalmotravmatizmin azaldılması yollarına imkan yarada bilər. O cümlədən, əhalinin müxtəlif yaş və gender qruplarında göz travmalarının yayılması, strukturu və xüsusiyyətləri öyrənilərək, əldə olunan məlumatlar problemin epidemioloji və klinik xüsusiyyətləri barədə alınan nəticələr daha məqsədyönlü proqnozlaşdırıcı alqoritmlərin işlənilməsinə, infeksiya ağırlaşmalarının qarşısının alınmasına və müalicə üçün adaptiv sxemlərin hazırlanmasına imkan yaradacaq.

ƏDƏBİYYAT:

1. Namazova, H.K. Yaşlı nəsil pasientlərdə göz üzvündə zədənin xüsusiyyətləri / H.K.Namazova, Q.Ş.Əliyeva // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – 2010. №2, – s.73-76.

2. Qasimov, E.M. Göz patologiyalarının əhalinin xəstələnmə və əlilləşməsinin səbəbləri arasında yeri / E.M.Qasimov, N.M.Rüstəмова // Azərbaycan Tibb Jurnalı, – Bakı: – 2010. №3, – s.125-128.
3. Qəhrəmanov, F.S. Göz travmatizmin epidemioloji aspektləri (2002-2006-ci illərin stasionar mənbələri əsasında) / F.S.Qəhrəmanov, F.H.Şamilova, H.K.Namazova [və s.] // “Müasir oftalmologiyanın bəzi aspektləri” elmi əsərlər toplusu, – Bakı: – 2007. – s.102-105.
4. Ахмедов, А.А. Медико-социальные проблемы, инвалидность вследствие травм органа зрения в Азербайджане и пути реабилитации больных // Автореф. дис. ... док. мед. наук, – М.: – 1998. – с.41.
5. Рустамова, Н.М. Риск инвалидности вследствие глазного травматизма // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2012. №1, – с.32-35.
6. Шульпина, Н.Б. Актуальные проблемы офтальмологии / Н.Б.Шульпина, З.А.Алиева, Л.К.Мошетьова // – Баку: Азернешр, – 1983. – с.343.
7. Гундорова, Р.А. Травмы глаза / Р.А.Гундорова, В.В.Нероев, В.В.Кашников // – Москва: ГЭОТАР-Медиа, – 2014. – с.560.
8. Jin, G. Time trends, associations and global burden of intraocular foreign bodies / G.Jin, M.Zou, Y.Zhang [et al.] // British Journal of Ophthalmology, – 2022. №106, – p.435-439.
9. Puri, S. Profile of ocular trauma in a tertiary care centre IOSP / S.Puri, N.Ralra, P.Kumar [et al.] // J. Dent. Med. Sci., – 2016. №15, – p.122-128.
10. Гречухин, И.В. Состояние проблемы травматизма по данным официальной статистики и научное обоснование совершенствование его учета // Медицинская статистика, – 2017. №7, – с.41-50.
11. WHO Global Initiative for the elimination of avoidable blindness // [<https://www.iapb.org/learn/resources/vision-2020-global-initiative-1999/>].
12. Немсцверидзе, Э.Я. Инвалидность среди трудоспособного населения как медико-демографическая проблема // Социальные аспекты здоровья населения [электронный научный журнал], – 2012. №23(1), URL: <http://vestnik.mednet.ru/content/view/386/lang, ru/>.
13. Сулайманова, Г.М. Региональные особенности эпидемиологии травмы глаза у детей в СНГ // Современная медицина: актуальные вопросы, – 2016. №2-3(46), – с.24-31.
14. Cong, L. The global incidence and disability of eye injury: an analysis from the Global Burden of Disease Study 2019 / L.Cong, F.Yongyan, L.Shunming [et.al.] // Clinical Medicine, – 2023. №62, – p.102-134. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.eclinm.2023.102134>
15. Mir, T.A. Characteristics of open globe injuries in the United States from 2006 to 2014 / T.A.Mir, J.K.Canner, S.Zafar [et al.] // JAMA Ophthalmol., – 2020. №138, – p.268-275.
16. Громакина, Е.В. Открытая травма глаза у детей: эпидемиология, предикторы неблагоприятного течения и исхода // Фундаментальная и клиническая медицина, – 2021. 6, №4, – с.132-141.
17. AlMahmoud, T. Epidemiology of eye injuries in a high-income developing country: An observational study // Medicine (Baltimore), – 2019. 98, №26, – p.160-183.
18. Волков, В.В. Открытая травма глаза // С-Пб.: ВМедА, – 2016.
19. Agrawal, R. Prognostic factors for vision outcome after surgical repair of open globe injuries // Indian J Ophthalmology, – 2021. 59, №6, – p.465-470.

20. Абакаров, С.А. Современная комплексная оценка тяжести травматического повреждения глаза и прогнозирования исходов / С.А.Абакаров, И.А.Лоскутов // Эффективная фармакотерапия, – 2021. 7, №37, – с.46-48.
21. Kuhn, F. Birmingham Eye Trauma Terminology (BETT): terminology and classification of mechanical eye injuries / F.Kuhn, R.Morris, C.D.Witherspoon // Ophthalmol. Clin. North. Am., – 2002. №15(2), – p.139-143.
22. Qasımov, E.M. Göz xəstəlikləri / E.M.Qasımov, M.İ.Kərimov // CBS-Poligraphic Production, – Bakı: – 2014. – s.487.
23. Мошетова, Л.К. Частота офтальмологической травмы в чрезвычайных условиях в мегаполисе / Л.К.Мошетова, С.Ф.Гончаров, Е.А.Крюкова // Медицина катастроф, – 2006. №3(55), – с.19-20.
24. Ченцова, Е.В. Травма глаза закрытая: Клинические рекомендации / Е.В.Ченцова, И.Б.Алексеева, Э.В.Бойко [и др.] // – М.: Общероссийская общественная организация «Ассоциация врачей-офтальмологов», – 2021. – с.19.
25. Ho, N. Prognostic factors and epidemiology of adult open globe injuries from Western Sydney: a twelve year review / Н.Но, J.Foo, Y.C.Li [et al.] // BMC Ophthalmology, – 2021. 21, №1, – p.173.
26. Swain, T. The prevalence of eye injury in the United States, estimates from a meta-analysis / T.Swain, G.McGwin // Ophthalmic Epidemiology, – 2020. 273, – p.186-193.
27. Shah, S.M. A prospective cohort study on the epidemiology of ocular trauma associated with closed-globe injuries in pediatric age group // Indian Journal of Ophthalmology, – 2020. 68, – p.500-503.
28. Shahiri, M. Opto-mechanical self-adjustment model of the human eye / M.Shahiri, A.Jóźwik, M.Asejczyk // Biomed Opt Express., – 2023. 14, №5, – p.1923-1944.
29. Ayalon, A. Posterior pole retinal tears following blunt ocular trauma / A.Ayalon, L.Okrent, A.Rubowitz // Am. J. Ophthalmol. Case Rep., – 2020. 29, №18, – p.100642.
30. Сомов, Е.Е. Тупые травмы органа зрения / Е.Е.Сомов, А.Ю.Кутуков // – М.: МЕДпресс-информ, – 2009., Травма глаза: пер. с англ. Дж. Т. Банта. – М.: Мед. Лит., – 2013. – с.256.
31. Гусейнов, Э.С. Наш опыт хирургии травматического подвывиха хрусталика / Э.С.Гусейнов, Ф.Г.Шамилова // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2011. №1(5), – с.52-55.
32. Naagsma, J.A. The global burden of injury: incidence, mortality, disability-adjusted life years and time trends from the Global Burden of Disease study 2013 / J.A.Naagsma, N.Graetz, I.Bolliger [et al.] // Injury Prevention, – 2016. №22, (3), – p.3-18.
33. Асланова, А.Ф. Особенности клиники, диагностики и тактики лечения сочетанных повреждений органа зрения и средней зоны лица // Автореф. дисс. к.м.н., – Баку: – 2002. – с.32.
34. Волик, Е.И. Особенности клинического течения раневого процесса в глазу / Е.И.Волик, Л.Т.Архипова // Вестник офтальмологии, – 2000. №2, – с.11-13.
35. Гусейнов, Э.С. Комплексный подход к диагностике набухающей травматической катаракты, выбору показаний к своевременному хирургическому лечению и пластике радужки // автореф. дис. д.м.н., – Баку: – 2013. – с.23.
36. Эскина, Э.Н. Эпидемиология детского офтальмотравматизма (обзор литературы) / Э.Н.Эскина, Х.Д.Карим-заде // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2014. 11, №4, – с.10-16.
37. Гундорова, Р.А. Современная офтальмо-травматология / Р.А.Гундорова, А.В.Степанов, Н.Ф.Курбанова // – 2007. – с.256.

38. Garsia, R.A.G. The Cuban ocular trauma registry / R.A.G.Garsia, D.P.Garsia, F.E.Martinez [et al.] // J. Clin. Exp. Ophthalmol., – 2013. 4, – p.276. DOI: 10.4172/2155-9570.1000276.
39. Zhang-Nunes, S.X. Late central visual recovery after traumatic globe displacement into the maxillary sinus / S.X.Zhang-Nunes, I.Jarullazada, R.Mancini // Ophthal Plast Reconstr Surgery, – 2012. №28(1), – p.17-19. doi: 10.1097/IOP.0b013e318213f5fb
40. Курбанова, Н.Ф. Разработка комплексной системы мероприятий по оказанию травматической помощи на основе современных методов диагностики и лечения // автореф. дисс. д.м.н.. – М.: – 2004. – с.42.
41. Исмаилов, Г.М. Распространенность глазного травматизма в городе Баку / Г.М.Исмаилов, А.Д.Рзаева // Казанский медицинский журнал, – 2017. 98, №2, – с.248-250.
42. Касимов, Э.М. Оценка структуры глазного травматизма и оказанной офтальмологической помощи пациентам Национального Центра Офтальмологии им. акад. З.Алиевой / Э.М.Касимов, Р.Б.Агаева, Ф.Г.Шамилова // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2017. №1(23), – с.44-50.
43. Намазова, И.К. К вопросу частоты, диагностических возможностей открытой осколочной травмы органа зрения / И.К.Намазова, З.Д.Вердиева, С.А.Гаджиева, Ф.Г.Шамилова [и др.] // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2015. №1, (17), – с.72-82.
44. Намазова, И.К. Механическая травма органа зрения у пациентов старшего возраста // Автореферат дисс. д.м.н., – Баку: – 2015. – с.47.
45. Şamilova, F.N. Buynuz qişanın dəlib-keçən yaralanmalarında triplex müayinəsi əsasında hemodinamik parametrlərin vəziyyətinin öyrənilməsi / F.N.Şamilova, N.K.Namazova, İ.A.Zərgərli [və b.] // Azərbaycan Oftalmologiya Jurnalı, – Bakı: – 2014. №14, – s.40-45.
46. Магеррамов, П.М. Изменчивость микробиологического профиля при язвах роговицы / П.М.Магеррамов, М.Г.Гулиева // Российский офтальмологический журнал, – 2021. 14, №1, – с.6-73.
47. GBD 2019 Diseases and Injuries Collaborators Global burden of 369 diseases and injuries in 204 countries and territories, 1990-2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019 // Lancet, – 2020. №396, – p.1204-1222.
48. Агаева, Р.Б. Медико-социальные аспекты заболеваемости органа зрения в Азербайджане // – Баку: – 2015. – с.187.
49. Гаджиева, Б.Н. Частота и структура неотложных обращений в центр третьего уровня в зависимости от доступности офтальмологической помощи в регионах Азербайджана // РМЖ, Клиническая офтальмология, – 2022. №3, – с.37-42.
50. Əhmədova, S.N. Bakı şəhərində oftalmoloji stasionar yardımının xüsusiyyətləri və effektivliyinin yaxşılaşdırma yolları // T.ü.f.d. üzrə dissertasiyanın avtoreferatı, – Bakı: – 2022. – s.32.

Müəllif münafiqələrin (maliyyə, şəxsi, peşəkar və digər maraqları) olmamasını təsdiqləyir.

Korrespondensiya üçün:

Bayramova Humay Oqtay qızı, akad. Zərifə Əliyeva adına Milli Oftalmologiya Mərkəzinin “Okuloplastik və rekonstruktiv cərrahiyyə” şöbəsinin həkim-oftalmoloqu
Email: dr.humaybayramova@gmail.com